

A MAGYAR TÁRSADALOM KIALAKULÁSA

A MAGYAR MEDENCE a Duna—Tisza közén annak a hatalmas eurázsiai steppeövnnek legnyugatibb nyúlványa, mely kelet felé a délorosz síkságon át egészen Mandzsúriáig ér. A történelem logikáját kell látnunk abban, hogy ezen a területen egy keletről jött, türk kultúrájú lovas nomád nép, a magyar alapított maradandó hazát. A honfoglalók az eurázsiai lovas nomádság kultúrközösségébe tartoztak, államukat, társadalmi életüket az új hazában is ennek a kultúrának ősi hagyományai szerint rendezték be. A törzsek — számra heten, a nyolcadik egy kazár néprész, a kabar volt — külön-külön telepedtek le, kisebb-nagyobb hordákban, melyeket egymástól lakatlan területek, törzs- és nemzetségválasztó közök különítették el. Mint a nomádok általában, a magyarok is sátrakban laktak és évszakok szerint folyvást vándoroltak a nyájjal a határban. Nyáron, amikor a nap gyilkos heve kiégette a legelőket, az állatot a magasabb fekvésű legelőkre vagy a ritkás, legeltetésre alkalmas tölgyes erdőkbe hajtották, míg télen a folyók mellé húzódtak, hol halászzal tartották fenn magukat. Itt, a téli szálláson épültek azután az első, állandóbb lakhelyek, nyugati értelemben vett házak, és a szántóföldek is javarészt itt terültek el.

Ebből a keleties ízű lovas nomád állapotból a magyarság csak lassan bontakozott ki. Már felvette a keresztiséget s már a királyság intézményének átvételével politikailag is Nyugat keresztény kultúrközösségéhez csatlakozott, amikor még mindig vándorló „falvokról“ hallunk, sátorokról, melyekben a nép a nyár és ősz idején tanyázik. A közhasználati cikkek, a művészi alkotások formáiból és motívumaiból csak a XII. század folyamán tűnik el végleg a nomád kultúr hagyomány emléke. Amint a magyarság mindinkább a kötöttebb gazdálkodásra, a földművelésre tért át, amint nálunk is igazi falvak keletkeznek nyugati értelemben véve, a társadalom képe alapjában megváltozik. Kialakul az a középkori, hierarchikus társadalmi rend különféle előjogaival, mely főleg a paraszt és földesúr ellentétében jut kifejezésre. A nomád magyarok is ismerték a rabszolgaságot, sőt bizánci árukért tömegesen vitték foglyaikat piacra. Az alávett, jobbára szláv lakosságot pedig nehéz terményadókkal sújtották. Am most a régi nemzetségi nomádszervezet felbomlásával a szegényebb magyarok is más földjére telepednek és ezzel lehetővé teszik, hogy a rabszolgatömegekből a szabadságnak magasabb fokán egy

nagyjából egységes jobbágyréteg alakuljon ki. Így lép a rabszolga helyére Magyarországon is a sokfajta szabadságú conditionarius osztály, melynek szolgáltatásait a középkor szokása szerint a hagyomány a legváltozatosabb formában évtizedekre szóló érvénnyel szabályozza. A nemesek, az előkelőbbek viszont a törzs- és nemzeti szervezettel bukásával elvesztik eddigi hatalmi forrásukat, a királyság szolgálatába kénytelenek állni, úgy hogy a király körül egy új nemességnek, a hivatalnoknemességnek vetik meg alapját.

Tudjuk, hogy ez a társadalmi fejlődés hová vezetett Nyugaton. A szabadok társadalma, amennyiben nem került a kialakuló földesuraság hatalma alá, két részre vált, a nemességre, mely pusztán csak egy vékony réteget alkotott, és a közsabadok népesebb osztályára, mely azonban idővel részben a polgárságba, részben a földesúri népekbe szívódott fel. Ettől a társadalmi fejlődéstől a magyar már kezdettől fogva lényegesen különbözött. Királyaink bölcs politikájának volt az érdeme, hogy a szabadok társadalma jogilag sohasem szakadt ketté. Nálunk nincs különbség nemes és nem-nemes szabad birtokos között, legyen az egyik hatalmas úr, a másik földettúró közsabad. Amikor tehát a XIII. század elején, az Arany Bulla (1222) harcaiban, nálunk is megindul a társadalom rendi tagozódása, a nemesi előjogokban nemcsak egy kisszámú réteg, hanem az egész szabad birtokososztály részesedik. Nálunk a grófságoknak megfelelő megyék sohasem váltak egy-egy dinasztia örökös birtokává, ennél fogva a hatalmi és vagyoni különbségeknek sem volt meg az a társadalomformáló ereje, mint Nyugaton. A mi grófjaink, báróink csak az újkorban, a Habsburguralom alatt, amikor Magyarország egy nyugati birodalom részévé vált, nyerték el címüket. Mindez egy bizonyos „demokratikus“ jelleget kölcsönözött nemességünknek, melyet mindaddig, míg erejének teljében állott, féltékenyen meg is őrzött. Így már azokban a küzdelmekben, melyeket a kisbirtokos tömegek az Arany Bulla idején vívtak meg nemesi jogaikért, kiformalódott a magyar nemesi társadalom sajátos arculata. A XIII. század nagy vívmányait a következő századok már nem tudták megsemmisíteni. Mialatt a XIV—XV. század folyamán egyes nagybirtokos dinasztiák kiskirályok módjára uralkodnak egész országrészekben, az egyazon nemesi szabadság gondolata mégis továbbél. Amikor tehát a XV. század második felében a köznemesség éreztetni kezdi súlyát a politikában, minden nagyobb ellenállás nélkül veszi fel a köznemesi réteg embere, követeléseihez szószólója, Verbóczi István az „una et eadem libertas“ gondolatát nagy jog-kodifikáló munkájába. A jog tehát győzött a való élet és a ténylegesen létező ellentétek felett, ám ezeket a társadalmi ellentéteket, melyek fő- és kisnemes között természetből fogva adódtak, egy tollvonással nem lehetett kiküszöbölni az életből, azok továbbra is fennállottak, ami sajátos belső feszültséget adott nemesi társadalmunknak.

Így lett Magyarország a sok nemes hazája. De sok nemessel a szomszédos Lengyelországban is találkozunk, úgyhogy joggal szokták társadalmunk fejlődését a keletközépeurópai fejlődés egyik változatának tekinteni. Erre a keletközépeurópai kultúróvra, melyhez így Magyarországot is számítanunk kell, legjellemzőbb a városi kultúra

hiánya. Itt a városi polgárság eredetére nézve idegen s már emiatt is korántsem játssza a társadalom életében azt a szerepet, mint Nyugaton. A gótika kora a nyugati népek életében a polgári életfelfogás és városias gazdálkodás csodálatos kibontakozását jelentette. Nálunk is azt látjuk, hogy királyaink IV. Bélától egészen Zsigmondig privilégiumok osztogatásával határozott városfejlesztő politikát folytattak. Ám mindennek az erőfeszítésnek ellenére az országban továbbra is hiányzik az urbánus jelleg, polgárságunk még a középkor végén is alig emelkedik ki a jobbágyságból s városaink lélekszáma úgyszintén Nyugathoz viszonyítva egészen csekély. A XVI—XVII. században egy-egy királyi városunk lakosságát nem tehetjük 3—4000 léleknél többre, a földesúri mezővárosok lélekszáma természetesen még ennél is kevesebb volt. Azután meg ezeknek a városoknak polgárai nem annyira az iparból éltek, melynek termékeit rendszerint maguk vitték az országos vásárokra, hanem elsősorban birtokaik, földjeik, szőlőik hozadékából. Ennélfogva az ipar és kereskedelem, ahelyett hogy egy-egy nagyobb városban központosuk volna, még egészen szervezetlenül kezdetleges földesúri-falusi keretek közt maradt, vagy idegenek (rác, görög) kezére jutott. Mindez együttesen azt eredményezte, hogy a magyar társadalomban, akár csak a lengyelben, nem a polgári, hanem a feudális-nemesi életmód és felfogás érvényesült a legerősebben. A nagyszámú magyar köznemesség, mely a XV. században a nemzeti fejlődés élére áll, mélyen lenéz minden urbánus foglalkozást és életideálját a vitéz hún-szkita harcosban pillantja meg. Történelem-tudatát azok a hazai krónikák alakítják ki, melyek a XIII. század óta a hűnt a magyar ősenek tekintik. Így lesz a magyar a harcos erények hordozója, fegyverre temett fajta, mely a kardforgatásnál és lovagi életnél szebbet nem ismer. Megvetéssel fordul el mindazoktól, akik harc helyett nyereszkedni akarnak.

Amikor Nyugaton kommunális mozgalomról beszélünk, a polgárság autonóm városi közösségeire gondolunk. Ennek a kommunális mozgalomnak hőse nálunk nem a polgár — ki nem jelentett sokat —, hanem a nemes volt. A XIII. század közepén a nemesi társadalom már maga kívánja intézni sorsát, politikai feladatokat vállal magára, minek következtében egy-egy megye határain belül nemesi közösségekbe tömörül. Ezeknek a sajátos közösségeknek hatalma különösen azokban a szomorú időkben nő meg félelmetes mértékben, amikor a török miatt egész vidékek elesnek a központi igazgatástól. A háborúk viselése jobbra ennek a hún-szkita módra érző megyei nemességnek jutott osztályrészül. A közösség-mozgalommal egyidőben, de attól függetlenül, sőt annak ellentétéként, kialakul a magyar élet egy másik jellegzetes vonása, a falvak százaira és ezreire kiterjedő nagybirtok, mely ekkor azonban még nagy missziót tölt be: szervezi a védelmet a török ellen. Kis- és nagybirtokos a hatalom birtokában egyaránt arra törekszik, hogy a középkor sokfajta földesúri szolgálójából földhöz kötött egységes jobbágyosztályt teremtsen. Az újkor kezdetén Nyugaton is azt látjuk, hogy a jobbágy terhe évről-évre nehezül. De a középkorból meg tudta tartani viszonylagos szabadságát, bérlőformáját. Ezzel szemben nálunk s egész Kelet-Európában, Kelet-Poroszországot is

beszámítva, a bérleti viszonyban élő parasztból ingyenes mezőgazdasági munkás válik, amint a földesúr jövedelmét fokozni akarja s piacra kezd gazdálkodni. Gazdálkodását, életmódját az ingyenes jobbágyszolgáltatások rendszerére építi fel s épp ezért, amilyen mértékben többet követel jobbágyától, oly arányban nyirbálja jogait. A sikertelen 1514-es Dózsa-féle parasztlázadás megadja neki erre a jogcímet.

Így süpped be a nemes mindinkább a feudális-földesúri élet kereteibe. Miután önként lemondott a vagyonosodás kommerciális lehetőségeiről, furfangos jogásszá képezi ki magát, ki Verböczi törvénykönyvével kezében perek útjain is óhajtja gyarapítani vagyonát. Zálog és kölcsön volt ennek a „kapitalizmusnak“ élesrefent fegyvere. Ezalatt a városok is kemény idők elé néznek. A török háborúk alatt megcsappan kereskedelmük és iparuk. De jogaik is. Ha eddig még a megyének egyenjogú társai voltak a politikai életben, így pl. az országgyűléseken az egyenkénti szavazás jogával is rendelkeztek, a XVII. század második felében már kénytelenek túrni, hogy a nemesség szavazati jogukat megnyirbálja és hogy a török elől menekülve, betüledjen falaik közé. A városba költözött nemes természetesen nem volt hajlandó feláldozni nemesi előjogait és a városban továbbra is a megye hatósága alá tartozott. Ezzel azonban még azok a szerény kezdetek is, amelyekből a magyar polgári osztálynak kellett volna megszületnie, tönkrementek. A városok nemesei, ahelyett hogy külföldi példára a polgárságot erősítették volna, kivonják magukat a polgár terhei és hatósága alól és semmiféle közösséget nem vállalnak vele. Ezzel megindítják azt a folyamatot, mely azzal végződött, hogy nem nemesek polgárosodtak el, hanem fordítva, polgáraink tették magukévá a nemesi ideológiát és életmódot.

Így lép a magyar társadalom a kezdődő kapitalizmus korába. Miután nincs gazdag, szellemileg önálló polgári osztályunk, a polgári felszabadulás korának, az empire és biedermeier idejének kultúráját nem a polgár, hanem a nagyszámú vidéki nemes adoptálja. Ennek az osztálynak jómódú, bene possessionati rétege átveszi a megelőző barokk kor politikai vezetőitől, a főuraktól és főpapi rendtől az ország kormányzásának gondját és a XIX. század elejétől kezdve az „úri“ társadalom mintaképe lesz. Gazdasági léte és életformája azonban egy olyan rendszeren, a jobbágyok ingyenrobot szolgáltatásain és adóin nyugodott, amelyet időközben még a rokonfejlődésű Kelet-Poroszország is már túlhaladott. E tekintetben persze nagy kárára volt a nemzetnek, hogy az ipari és kapitalisztikus fejlődés megindulása a merkantilizmus korában Magyarországot elkerülte. Amikor ugyanis a nemesség rendi jogaira hivatkozva megtagadta az adóteherviselést személyére nézve (1764), a Habsburg-uralom oly vámrendszert léptetett életbe, mely Magyarországot azon a címen, hogy a monarchiában nem járul hozzá a terhek viseléséhez, a szépen induló osztrák-cseh gyáripárpuszta gyarmatává süllyesztette. Így Magyarország a polgáriasodás útján nyugati szomszédai mellett csakhamar lemaradt. Mindennek következményeként a magyar birtokos kellő piac híján kénytelen továbbra is egy roppant kezdetleges terménygazdálkodással megelé-

gedni, aminthogy a paraszt is alkalmas ipari vagy másfajta „oldalkereset“ nélkül állva, nyugati sorstársa mellett az elmaradás fájdalmas képét mutatja. A bőség idején saját zsírába fül, az inségesebb időkben azután nincs mit ennie.

Hasonlóképp kezdetleges életkörülmények közt élt polgárságunk kicsiny tömege is. Házaik utcasort adnak, de alapjában véve egymás mellett lakó falusiak, kik ha pénzt látnak, azt nem kezdetleges kézműiparuk vagy kereskedelmük fejlesztésére fordítják, hanem szőlőbe, földbe fektetik. Ilyen körülmények között polgárságunk nem tudta magáravenni azokat a feladatokat, melyek más országokban az iparosodás terén különben neki jutottak. Ezt a hazát, mely neki kenyeret és hajlékot adott, a kapitalizmus korában sem vezette a polgárisodás útjára. Sőt épp akkor bomlott fel, amidőn a legnagyobb szükség lett volna rá. A javarészt német eredetű polgárság a magyar nemesi osztályba olvad, magáévá teszi annak „úri“ nemesi gondolkodását és életmódját. Eltűnik, anélkül hogy ideáljait és feladatait átadta volna a kisbirtokos nemességnek. Ezek a nemesek még egy ideig birtokaikon gazdálkodnak, ám az 1848-ban beköszöntő nagy reformok meghozzák a jobbágyság felszabadítását (végleges rendezés 1853), amivel összeomlanak gazdasági létük többszázados alapjai. Egyedül az segíthetett volna rajtuk, ha a szabad munka és a szabad birtok elve alapján új gazdasági rendet teremtettek volna maguknak. De erre, úgylátszik, már nem volt erejük. A föld megindul lábaik alatt és miután a kereskedelem és gyáripar új lehetőségeit a bevándorló zsidóságnak engedik át, előzönlik a megyei és állami hivatalokat s az ú. n. diplomás pályákat. A nemesség még a század ötvenes éveiben vidéken él falvaiban, de a század második felében már kihálnak az udvarhelyek, amivel a vidék szellemi élete is aláhanyatlík.

A TÖRTÉNELEMTŐL OKULÁST VÁRUNK a jelenre és biztos ujjmutatást a jövőre nézve. Nagyarányú példatárnak képzeljük el, egy fajta antiquarius-raktárnak, hol kis fáradsággal a sok lim-lom között ma is használható holmikra akadhatunk. Csak meg kell figyelünk, hogy az emberek miképp cselekedtek pár száz évvel előbb hasonló vagy éppen azonos helyzetekben és többé már nem lehet az kétséges, hogy miképp határozzunk. Ilyen tanítószerepre azonban a történelem alig vállalkozhat. Az idők mindig mások és az emberek velük változnak. Sohasem lehetünk biztosak, hogy a példa követése jelen körülményeink között is be fog válni. Ha életbölcsestre áhítunk, talán mégis csak jobb, ha a nagy moralistákat hívjuk segítségül és ha nyitott szemmel nézünk körül az élet forgatagában. Mindennek ellenére mégis úgy vélem, hogy egy más módon a történelem is tud tanítani. Múltunk ismerete alapján jelenünket nem nyugalmi állapotban fogjuk látni, hanem a múlt szerves darabjaként, mintegy alakulóban, mozgásban. Érezni fogjuk jelenünkben azokat a nagy hatóerőket, melyek társadalmunk múltját formálták, de amelyek kihatnak jelenünkre is. Ilyenformán jelenünkben biztosabban tudjuk meglátni a lényeges vonásokat, sőt megoldandó kérdéseink is világosabban fognak szembeütni. A történelem stúdiuma tehát nagyobb öneszmélésre indít.

Írány nélkül tévelyeg az a nép, mely akár ösztönösen, akár öntudatra ébredve, nem látja a valóság durva meztelenségében jelene nagy kérdéseit. Különösképp áll ez magunkra. Közismert, hogy társadalmunk beteg. A fentebb vázolt fejlődéskép, melyet a magyar társadalom kialakulásáról adtunk, mindenkit meggyőzhet arról, hogy ennek a betegségnek okai igen messze és mélyre nyúlnak vissza. Ha múlt jellegű betegségről lenne szó, elegendő lenne bízunk az — időben, mely a legjobb orvosság. A történelem azonban mást mond. A történelem szerint mai betegségünk már évszázadokkal előbb kezdődik, amikor — persze — még könnyűszerrel meg lehetett volna akadályozni elhatalmasodását, most azonban már az agónia állapotába jutottunk és félő, hogy lehet-e még reményünk a jobbulásra. És itt nem hivatkozhatunk a külföld példájára. Nem állíthatjuk azt, hogy általános európai válságban élünk és hogy minden bajunk tulajdonképp innen ered. Betegségünk nyilvánvalóan igazi morbus hungaricus, melynek gyógyítását természetesen nem várhatjuk a világválság enyhülésétől. Ez a betegség azonban még másra is figyelmeztet. Más népeknek is megvan a maga „betegsége“, mintahogy más népek is keresik történetük „értelmét“ és „küldetésüket“ az európai kultúra közösségében. Ami küldetésünket illeti, azt joggal úgy fogalmaztuk meg, hogy Szent Istvántól kezdve a nyugati kultúra védőpaizsa voltunk Európa keleti kapujában. Felidéztük küzdelmeinket a tatárral, majd a törökkel... Történelmünk „értelméről“ is fogalmat próbáltunk alkotni magunknak. Magyarországot dicső szigetnek látjuk Kelet és Nyugat kultúrájának érintkezésén. Vannak, kik közvetítő szerepről is ábrándoznak. Sorsunkat is úgy fogtuk fel, hogy keletről jöttünk nyugatra: örökös küzdelemben élünk, nehogy Nyugat teljesen magának követeljen, keleti sajátosságainkat pedig elveszítsük.

Nem tudom, hogy ki mit gondol erről, de aki közelebből vizsgálja történelmünk tényeit, az kétségkívül nem fog túlzott jelentőséget tulajdonítani „keleti“ származásunknak. Annak szemében ezt a küzdelmet ezer év előtt Szent István már végkép eldöntötte a magyarság számára. Csak egyféle kultúra lehet számunkra követendő, az, amely felé az egész világ fordul: a nyugatit értem. Ha elmaradtunk olykor-olykor tőle, ebből ne akarjunk erényt csinálni. Örök problémánk nem is az volt, hogy keleti vagy nyugati magyar váljék-e belőlünk, hanem hogy harcos-e vagy polgár. Társadalmunk ezer éve égetőbb problémát nem ismer ennél. Minden nagyobb fordulóban újra és újra felvetődött a kérdés, de a felelet is mindig ugyanúgy hangzott. Légy polgár, mint mi — mondja az olasz kalmár vagy a német iparos. Mi azonban nem halljuk a kérdést, nem értjük jelentőségét és megpróbálunk polgári világban élni harcos, nemes módjára. Hogy ez kész lehetetlenség, sokan érzik, de sohasem elegendően ahhoz, hogy polgáriasodásunk végre megindulhatna. Társadalmunk nem igazodott az élet követelményeihez, valami szörnyű ellenmondás fedezhető fel társadalmunk gondolkozása, életmódja és vagyonosodásának lehetőségei között. Így érthetjük meg, hogy miért lesz a „gentry“ társadalmunknak ha nem is mintaképe, de jellegzetessége. Éppen azért, mert nem volt sohasem és most sincs polgárságunk olyan értelemben, mint nyugaton, társadalmunk a polgári

életben egészen elszigetelődött. Míg nyugaton a középosztály a polgári világrénddel teljesen frigyre lépett, nálunk a legnagyobb kérdés: hogyan váljunk polgárokká? Másutt a középosztály családjai életüknek gyökereit mélyen beeresztették a polgári-kapitalisztikus rendbe, vagyonosodásuk lehetőségeit ebben a polgári körben keresik és találják meg. Társadalmunknak ezzel szemben hiányzik ez a biztos polgári fundamentuma. Egy olyan korban, amidőn a vagyonszerzésnek útja a polgári renden keresztül vezet, nálunk még mindig idegennek érzik a polgárt egész gondolkozásával. Ezzel azonban magunk vágjuk el a lehetőségét annak, hogy társadalmunk számára biztos vagyoni alapról gondoskodjunk. Nem lehet egészséges az a társadalom, amely a kapitalisztikus gazdálkodás korában, nagyúri mozdulattal önként mond le a kereskedelmi életről és gyáarak alapításáról.

Ezzel azonban már jeleztük is legfőbb bajunk forrását: nincs polgárságunk. Sokat panaszkodunk, hogy mindenki csak diplomás pályára megy és valami „biztos“ hivatalban kíván révbe jutni. Középosztályunk nem is egyéb, mint ezeknek a „biztos“ közhivataloknak a pusztá függvénye. Nincs semmi ereje, hogy a maga lábán álljon, hiányzik a vagyon, a jó polgári múlt háta mögött. Addig, míg középosztályunk eltartás végett él a hivatalokon s csak ezeken akar élni, nincs remény a viszonyok jobbulására. Mihelyt azonban megindul középosztályunk lassú polgárisodása, nem lehet kétség afelől, hogy társadalmunknak ez a vezetőrétege több önbizalomra tesz majd szert és végre tudatára ébred a nemzettel szemben fennálló kötelességeinek. Sok szó esik manapság a paraszt helyzetének jobbításáról. Amilyen mértékben üdvös volna, hogy egészségesebb birtokpolitikával segítsünk helyzetén, dőreség lenne tőlünk, ha azt hinnők, hogy ezzel már mindent megtettünk érdekében. Csak akkor fog az élet egy elviselhetőbb állapotjába jutni, hogyha partnere a gazdasági életben erős polgári osztály lesz. A polgári jólét — ma már tudott dolog — emelni tudja az alsóbb néposztályok életszínvonalát, azokat is mintegy „elpolgáriasítja“. Így alakult ki például Dániában a társadalomnak az a nagy egysége, mely szinte már nem tud különbséget tenni paraszt és polgár, középosztály és munkásosztály között, mert a polgári középosztály mindenkit többé-kevésbé a maga életéhez emelt. A polgári élet belső funkciójához tartozik, hogy nem keresi a különbségeket a társadalom egyes tagjai között, hanem a közös „üzlet“ mindenkit összeköt. Polgárisodásunk mértékétől kell várnunk tehát annak az antiszociális gondolkozásnak halálát is, mely sajnos társadalmunknak nagyjait és kicsinyjeit ma szinte kivétel nélkül hatalmában tartja.

VÁCZY PÉTER